

Iwona Florkiewicz, Adrian Jusupović, Aleksandr Musin

THE SPHINX

of Slavic sigillography – small lead seals
of „Drohiczyn type” from Cermno

Material evidence

SFINKS

słowiańskiej sfragistyki – plomby
„typu drohicyńskiego” z Cermna

Material evidence

Leibniz-Institut für
Geschichte und Kultur
des östlichen Europa

Institut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk

Institut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego

Iwona Florkiewicz, Adrian Jusupović, Aleksandr Musin

**The Sphinx of Slavic sigillography –
small lead seals of “Drohiczyn type”
from Czermino**

Material evidence

**Sfinks słowiańskiej sfragistyki –
plomby „typu drohiczyńskiego”
z Czermina**

Podstawy źródłowe

U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPAS

Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Leipzig
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Rada Redakcyjna / Herausbergremium

Christian Lübke, Marian Rębkowski, Małgorzata Rybicka

Redakcja Serii / Redaktion der Reihe

Matthias Hardt, Marcin Wołoszyn

Tom 6, część 2 / Band 6, Teil 2

Iwona Florkiewicz, Adrian Jusupović, Aleksandr Musin

**The Sphinx of Slavic sigillography –
small lead seals of “Drohiczyn type”**

from Czermino

Material evidence

**Sfinks słowiańskiej sfragistyki –
plomby „typu drohiczyńskiego”**

z Czermna

Podstawy źródłowe

with annexes prepared by the Authors and

wraz z aneksami przygotowanymi przez Autorów oraz następujących badaczy

T. Dzieńkowski, M. Wołoszyn, S. Toropov, A. Lozhkina, A. Garbacz-Klempka, E. Pańczyk, M. Perek-Nowak, J. Dudek

U ŽRÓDEL EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPAS
Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, Leipzig
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Redakcja tomu / Herausgeber des Bandes

Marcin Wołoszyn

Sekretariat naukowy / Redaktionsassistentz

Barbara Chudzińska, Iwona Florkiewicz

Recenzenci tomu / Rezensenten des Bandes

Sebastian Brather, Jonathan Shepard

Tłumaczenia / Übersetzungen

Autorzy / Autoren oraz / sowie Barbara Chudzińska (s./S. 63-73, 75-348, 377-397, 399-410),
Grzegorz Haczewski (s./S. 377-397, 399-410), Anna Hardek (s./S. 425-434, 445-451, 459-460, 463-498,
501-502, 505-516, 519-520, 523-544, 547-548, 551-576, 579-580, 583-608), Anna Kinecka (s./S. 11-12,
53-62, 75-348, 355-375, 399-410) i / und Anna Sosenko (s./S. 15-24, 35-41)

Skład / Layout

Irena Jordan

Obróbka graficzna / Graphik

Autorzy / Autoren oraz / sowie Svetlana Bocharova, Iwona Florkiewicz, Irena Jordan, Jolanta Ożóg,
Rafał Ratajczak, Piotr Zagórski

Projekt okładki / Layout des Umschlages

Magdalena Bujak

Wyobrażenie na okładce / Photo auf dem Umschlag

Czermno, plomba NN. 78., s. 216; fot. Beata Polit; opracowanie graficzne Magdalena Bujak
Czermno, Plombe NN. 78., S. 216; Foto: Beata Polit; graphische Gestaltung: Magdalena Bujak

Źródło finansowania / Finanzierung

Narodowe Centrum Nauki / National Science Center

Publikacja powstała przy wsparciu Leibniz – Instytut Historii i Kultury Europy Środkowej
i Wschodniej w Lipsku. Jest ona współfinansowana z wpływów podatkowych,
na podstawie budżetu zaakceptowanego przez parlament Kraju Związkowego Saksonia.
Gedruckt mit Unterstützung des Leibniz-Instituts für Geschichte und Kultur des östlichen
Europa e. V. in Leipzig. Diese Maßnahme wird mitfinanziert durch Steuermittel auf der
Grundlage des vom Sächsischen Landtag beschlossenen Haushaltes.

Druk / Druck

Poligrafia Salezjańska, Kraków

Dystrybucja / Distribution

Leipziger Universitätsverlag

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

© Copyright by Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa e. V., Leipzig 2020

© Copyright by Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2020

© Copyright by Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2020

© Copyright by Институт истории материальной культуры Российской академии наук, Saint Petersburg 2020

ISBN: 978-3-96023-362-6

ISBN: 978-83-66463-28-8

ISBN: 978-83-7996-809-1

The present volume is the result of co-operation of institutions named here:

Leibniz Institute for the History and Culture
of Eastern Europe (GWZO), Leipzig

Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences, Warsaw

Institute of Archaeology
University of Rzeszów, Rzeszów

Institute for the History of Material Culture
Russian Academy of Sciences, Saint Petersburg

Maria Curie-Skłodowska University
Institute of Archaeology, Lublin

Dr Janusz Peter Regional Museum
in Tomaszów Lubelski

DUMBARTON OAKS

ART • NATURE • SCHOLARSHIP

A publication financed by the National Science Center / Sponsored by the:

CONTENTS

Marcin Wołoszyn

Early medieval small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno: some introductory remarks 11

Tomasz Dzieńkowski, Iwona Florkiewicz, Marcin Wołoszyn

Early medieval settlement complex at Czermno: an introductory essay 15

Iwona Florkiewicz, Adrian Jusupović, Aleksandr Musin

Early medieval small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno: a catalogue 53

Aleksandr Musin, Sergei Toropov with contribution of Anna Lozhkina

A cloth seal of Tournai found at Czermno (Poland) in the European context 355

Aldona Garbacz-Klempka, Ewa Pańczyk, Małgorzata Perek-Nowak, Jakub Dudek

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type”: an introduction 425

Aldona Garbacz-Klempka

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno 459

Aldona Garbacz-Klempka

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type” from the collection of the Regional Museum in Drohiczyn 501

Aldona Garbacz-Klempka

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type” from the collection of the Podlachia Museum in Białystok 519

Aldona Garbacz-Klempka

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type” from the collection of the State Archaeological Museum in Warsaw 547

Aldona Garbacz-Klempka

Metallography analyses of the small lead seals of “Drohiczyn type” from the collection of the Numismatic Cabinet of the National Museum in Krakow 579

Barbara Chudzińska, Aleksandr Musin

Index (concordance) of geographic and historical names 611

SPIS TREŚCI

Marcin Wołoszyn

Plomby „typu drohiczyńskiego” z Czerмна: kilka uwag wprowadzenia 13

Tomasz Dzieńkowski, Iwona Florkiewicz, Marcin Wołoszyn

Wczesnośredniowieczny kompleks osadniczy w Czermnie: esej wprowadzający 25

Iwona Florkiewicz, Adrian Jusupović, Aleksandr Musin

Plomby „typu drohiczyńskiego” z Czerмна: katalog znalezisk 63

Aleksandr Musin, Sergej Toropow przy udziale Anny Łożkiny

Plomba towarowa z Tournai znaleziona w Czermnie (Polska) i jej kontekst europejski 377

Aldona Garbacz-Klempka, Ewa Pańczyk, Małgorzata Perek-Nowak, Jakub Dudek

Badania metaloznawcze plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego”: wprowadzenie 435

Aldona Garbacz-Klempka

Badania metaloznawcze wybranych plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego” z Czerмна 461

Aldona Garbacz-Klempka

Badania metaloznawcze plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego” z kolekcji Muzeum Regionalnego w Drohiczyźnie 503

Aldona Garbacz-Klempka

Badania metaloznawcze plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego” z kolekcji Muzeum Podlaskiego w Białymstoku 521

Aldona Garbacz-Klempka

Badania metaloznawcze plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego” z kolekcji Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 549

Aldona Garbacz-Klempka

Badania metaloznawcze plomb ołowianych „typu drohiczyńskiego” z kolekcji Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Krakowie 581

Barbara Chudzińska, Aleksandr Musin

Indeks (konkordancja) nazw geograficznych i historycznych 611

EARLY MEDIEVAL SMALL LEAD SEALS OF “DROHICZYN TYPE” FROM CZERMNO: SOME INTRODUCTORY REMARKS

Dear Reader, for reasons explained at some length below we hereby present a second volume dedicated to the corpus of small lead seals of “Drohiczyn type” recovered at Czermino in eastern Poland and Eastern Europe¹.

The project *Seals at the Border; Seals in Context: Seals and Dorogichin-Type Seals from Czermino (Cherven Towns)*, financed by the Dumbarton Oaks Center (2011-2012) and even more importantly, the project *Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermino in their East European context*, financed by the National Science Centre (2014-2019; project No. 2013/11/B/HS3/0205), are two more recent research endeavours dedicated to the history of the medieval Polish-Rus’ borderlands financed from Polish (and American) resources as well as from the resources of German institutions – the Leibniz Institute for the History and Culture of Eastern Europe (GWZO) in Leipzig (budget of the Federal Ministry of Education and Research, and since 2020 by the Leibniz Association)².

Originally the publication of the corpus of small lead seal finds from Czermino was conceived as only one chapter of a book summing up the *Sphinx of Slavic sigillography...* project. However, when it turned out that the assembled material will fill more than 1700 pages the whole had to be divided into two volumes: in 2019 Aleksandr Musin and Marcin Wołoszyn published a volume on finds from Poland and the much larger corpus from Eastern Europe³ and dedicated the present volume published in 2020 to the corpus of small lead seals from Czermino.

The Catalogue of small lead seals recovered at Czermino is preceded by a brief description of the early medieval settlement complex at this locality (T o m a s z D z i e Ń k o w s k i, I w o n a F l o r k i e w i c z, M a r c i n W o ł o s z y n)⁴. In the Catalogue (I w o n a F l o r k i e w i c z, A d r i a n J u s u p o w i ć and A l e k s a n d r M u s i n) photographs of small lead seals are presented parallel to the entries on individual small lead seals. This section is the main part of the book. Maps of small lead seal find sites are shown on maps inset at the end of this volume (I w o n a F l o r k i e w i c z, P i o t r Z a g ó r s k i).

What this volume lacks is an in-depth analysis (see below) of small lead seals iconography. That such an analysis can be made and bring excellent results is confirmed by a contribution on a cloth seal of Tournai found at Czermino written by A l e k s a n d r M u s i n, S e r g e i T o r o p o v with contribution of A n n a L o z k h i n a.

¹ Cf. A. Musin, M. Wołoszyn, *Small lead seals of “Drohiczyn type” as the Sphinx of Slavic sigillography: an introduction = Sfinks słowiańskiej sfragistyki – ołowiane plomby „typu drohiczynskiego”: wprowadzenie*, [in:] A. Musin, M. Wołoszyn (eds.), *The Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermino in their East European context = Sfinks słowiańskiej sfragistyki – ołowiane plomby „typu drohiczynskiego” z Czermina w kontekście wschodnioeuropejskim*, U Źródła Europy Środkowo-Wschodniej = Frühzeit Ostmitteleuropas 6:1, Kraków-Leipzig-Rzeszów-Saint Petersburg-Warsaw (Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa [GWZO]/Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences/University of Rzeszów Institute of Archaeology/Институт истории материальной культуры Российской академии наук) 2019, p. 13-73.

² Cf. <https://grodyczyerwienskie.pl> (accessed on: 1.08.2020).

³ Cf. Note 1.

⁴ The names of authors whose contributions are published in the present volume are given in expanded font.

Aldona Garbacz-Klempka (in cooperation with Ewa Pańczyk, Małgorzata Pererek-Nowak and Jakub Dudek) reported on methods used to analyse the material of small lead seals and the results of this research (seals from the collections of the Regional Museum in Tomaszów Lubelski and some specimens from collections in Białystok, Drohiczyn, Cracow and Warsaw).

The book closes with an Index (concordance) of geographic and historical names mentioned in the volume (Barbara Chudzińska, Aleksandr Musin).

Every language probably has an expression similar to the English *plenty is no plague*. However, in our case another idiomatic expression would be more fitting: *too much of a good thing is no good thing*. It is well to practice moderation when collecting things, ideas or... research papers.

The *Sphinx of Slavic sigillography*... generated too many research papers to be fitted into a single volume. Therefore, painfully aware that the project must be brought to its close, I decided as Project Leader to leave out from the *Sphinx of Slavic sigillography*... publication at least two papers despite their being already at a quite advanced stage. One of these missing contributions concerned with an in-depth iconographic analysis of the small lead seals found at Czermno was supposed to appear in the present volume, the other, intended for publication in the volume published in 2019 gave an overview of past research in small lead seals.

These decisions were dictated by problems of organization rather than research.

To make a scholarly publication we obviously needed to have the requisite research papers and a photographic documentation, but also the money to cover the cost of translation and of printing colour photographs. For us, these costs proved to be truly staggering.

The authors/editors of any book hope that their work will stand the test of time. On the other hand, the time factor can greatly impact any publication, in our case the work on our monograph of small lead seals of “Drohiczyn type” was afflicted by the COVID-19 pandemic.

And lastly: our Project was implemented in the period 2013-2019. This is very long by the standards of the National Science Centre or e.g. the German Research Foundation.

I am aware therefore that the volume I and II published respectively in 2019 and 2020 may leave the Reader dissatisfied in some respects, as for example by the lack of a conclusions chapter containing a clear interpretation of the nature of small lead seals of “Drohiczyn type”. I can only promise that 2020 will definitely not be the last year of our research in these artefacts.

Confident as to the level of the research analyses presented in the two “Sphinx” books, I give my warm thanks not only to the Authors and to our two Reviewers – Sebastian Brather (Freiburg am Breisgau) and Jonathan Shepard (Oxford) – but also to persons without whose kind assistance the publication of 1700 pages on the subject small lead seals of “Drohiczyn type” simply could not have been possible in an age of neoliberal reforms of the academia in Poland. The two people to whom we are indebted the most are definitely Christian Lübke, Director of the Leibniz Institute for the History and Culture of Eastern Europe (GWZO) in Leipzig and Matthias Hardt, Head of Department I (*Man and Environment*) of the same Institute. Words of special gratitude are addressed to Sylwester Czopek, Rector of the University of Rzeszów, Paweł Grata, Vice Rector of the UR College of Humanities and Małgorzata Rybicka, Director of UR Institute of Archaeology, and to Vladimir Lapshin – Director of the Institute for the History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg.

I take this opportunity to thank some members of administrative staff: Juliane Reuther and Antje Schneegass in Leipzig, and Marzena Filipek, Bożena Pomianek, Ewa Przybyszewska and Magdalena Rzućek in Rzeszów. I am greatly indebted to the management and the staff of the National Science Centre who patiently put up with our never-ending requests to postpone the Project completion deadline.

Considering that – as everybody knows – introductions to books tend to be written at the very end, these words could not have been written if not for the patience and professionalism of Barbara Chudzińska (Cracow), Irena Jordan (Cracow) and Anna Kinecka (Wrocław).

Rzeszów – Leipzig, 1st August 2020
Marcin Wołoszyn

PLOMBY „TYPU DROHICZYŃSKIEGO” Z CZERMNA: KILKA UWAG WPROWADZENIA

Drogi Czytelniku! Książka, którą trzymasz w ręku to kolejny tom poświęcony plombom „typu drohiczyńskiego” z Czerмна i Europy Wschodniej¹.

Projekty *Seals at the Border, Seals in Context: Seals and Drogichin-Type Seals from Czermnno (Cherven Towns)*, finansowany przez Dumbaton Oaks Center (2011-2012) a przede wszystkim *Sfinks słowiańskiej sfragistyki – plomby typu drohiczyńskiego z Czermnna na wschodnioeuropejskim tle porównawczym*, finansowany przez Narodowe Centrum Nauki (2014-2019; projekt nr 2013/11/B/HS3/0205) są kolejnymi przedsięwzięciami poświęconymi badaniom pogranicza polsko-ruskiego w średniowieczu, a finansowanymi tak ze środków polskich (i amerykańskich), jak i niemieckich: dzięki Leibniz-Institut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku (budżet Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego a od 2020 Leibniz Association)².

Pierwotnie publikacja plomb z Czermnna miała stanowić jedynie rozdział książki podsumowującej projekt *Sfinks słowiańskiej sfragistyki...* Kiedy jednak okazało się, że zgromadzony materiał zajmuje ponad 1700 stron koniecznym stało się podzielenie całości na dwa tomy: w 2019 r. Aleksandr Musin i Marcin Wołoszyn wydali tom o znaleziskach z Polski, a przede wszystkim Europy Wschodniej³, prezentację materiału z samego Czermnna zdecydowano się przenieść do niniejszego tomu, publikowanego w 2020 r.

Katalog plomb z Czermnna poprzedza krótka prezentacja kompleksu osadniczego w Czermnnie (T o m a s z D z i e ń k o w s k i, I w o n a F l o r k i e w i c z, M a r c i n W o ł o s z y n)⁴. Wykaz plomb (I w o n a F l o r k i e w i c z, A d r i a n J u s u p o w i ć i A l e k s a n d r M u s i n) przygotowany w ten sposób, iż zdjęcia zabytków zaprezentowano równoległe z tekstem, to najważniejsza część książki. Lokalizacja plomb możliwa jest dzięki szczegółowym mapom (I w o n a F l o r k i e w i c z, P i o t r Z a g ó r s k i; zakładka na końcu książki).

W tomie brak niestety pogłębionej analizy ikonograficznej (por. niżej) omawianych plomb. To, że jest ona możliwa oraz, że może przynieść znakomite rezultaty najlepiej świadczy studium na temat plomb

¹ Por. A. Musin, M. Wołoszyn, *Small lead seals of “Drohiczyn type” as the Sphinx of Slavic sigillography: an introduction = Sfinks słowiańskiej sfragistyki – ołowiane plomby „typu drohiczyńskiego”: wprowadzenie*, [w:] A. Musin, M. Wołoszyn (red.), *The Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermnno in their East European context = Sfinks słowiańskiej sfragistyki – ołowiane plomby „typu drohiczyńskiego” z Czermnna w kontekście wschodnioeuropejskim*, U Źródeł Europy Środkowo-Wschodniej = Frühzeit Ostmitteleuropas 6:1, Kraków-Leipzig-Rzeszów-Saint Petersburg-Warszawa (Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa [GWZO]/Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk/Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego/Институт истории материальной культуры Российской академии наук) 2019, s. 13-73.

² Por. <https://grodyczerwienskie.pl> (dostęp 1.08.2020).

³ Por. wyżej, przyp. 1.

⁴ Nazwiska autorów podano rozstrzelonym drukiem.

z Tournai z Czerma autorstwa Aleksandra Musina, Sergieja Toropowa przy udziale Anny Łożkińy.

Aldona Garbacz-Klempka (we współpracy z Ewą Pańczyk, Małgorzatą Perek-Nowak i Jakubem Dudkiem) przedstawili metody i wyniki analiz ołowiu z jakiego wykonywano plomby z Czerma (zbiory muzeum w Tomaszowie) oraz z kolekcji znajdujących się w Białymstoku, Drohiczyń, Krakowie i Warszawie.

Książkę zamyka wykaz (konkordancja) nazw geograficznych i historycznych (Barbara Chudzińska, Aleksandr Musin).

Zapewne w każdym języku – także Twoim Drogi Czytelniku – istnieje przysłowie *od przybytku głowa nie boli*. Jak wiadomo nie jest ono wyrazem akceptacji, a ostrzeżeniem przed bezrefleksyjnym gromadzeniem rzeczy, pomysłów... czy artykułów naukowych.

Tak, w ramach realizacji projektu *Sfinks słowiańskiej sfragistyki...* powstało zbyt dużo opracowań by opublikować je w jednym tomie. Tak, decydując się na zamknięcie projektu zrezygnowałem – jako kierownik projektu *Sfinks słowiańskiej sfragistyki...* – z publikacji co najmniej dwóch opracowań, prace nad którymi były już dość znacznie zaawansowane. Najważniejszy jest brak pogłębionej analizy ikonograficznej plomb z Czerma, która mogłaby znaleźć się w tomie publikowanym w 2020 r. W tomie wydanym w 2019 r. brak z kolei osobnego rozdziału na temat historii badań nad plombami.

Tak, decyzje te podjąłem, kierując się nie względami naukowymi a organizacyjnymi.

Każda książka to nie tylko tekst czy zdjęcia, ale i pieniądze niezbędne dla pokrycia kosztów tłumaczenia, druku itp. W naszym przypadku okazały się one naprawdę duże.

Autorzy/Redaktorzy każdej książki mają nadzieję, że ich dzieło przetrwa próbę czasu. Każda książka powstaje jednak także w określonym czasie, w naszym przypadku był to czas pandemii spowodowanej wirusem COVID-19.

I wreszcie: projekt realizowano w latach 2013-2019. To bardzo długo jak na standardy tak Narodowego Centrum Nauki, jak i np. Deutsche Forschungsgemeinschaft.

Mam więc świadomość, iż oba – publikowane w latach 2019 i 2020 – tomy zostawiają pewien niedosyt, brak na przykład podsumowania, w którym jasno zdefiniowano by to czym były plomby „typu drohiczyńskiego”. Mogę jedynie zapewnić, iż rok 2020 nie kończy naszych badań nad tymi zabytkami.

Będąc pewien wysokiego poziomu opracowań prezentowanych w obu „sfinksowych” tomach składam serdeczne podziękowania nie tylko Autorom oraz obu Rezydentom – Sebastianowi Bratherowi (Fryburg Brygowijski) i Jonathanowi Shepardowi (Oxford) – ale i tym bez których życzliwości publikacja 1700 stron na temat plomb „typu drohiczyńskiego” nie byłaby po prostu możliwa w czasach neoliberalnej reformy nauki w Polsce. Trudno nie rozpocząć od Christian’a Lübke – Dyrektora Leibniz-Institut Historii i Kultury Europy Środkowej i Wschodniej (GWZO) w Lipsku oraz Matthias’ a Hardt’a – kierownika Wydziału I (*Człowiek i środowisko*) Ośrodka Badawczego w Lipsku. Szczególne słowa wdzięczności kieruję do Sylwestra Czopka – Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego, Pawła Graty – Prorektora ds. Kolegium Nauk Humanistycznych UR oraz Małgorzaty Rybickiej – Dyrektora Instytutu Archeologii w Rzeszowie, a także Władimira Łapszina – Dyrektora Instytutu Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu.

Dziękuję Pracownikom administracji, w Lipsku: Juliane Reuther oraz Antje Schneegass i Rzeszowie: Marzenie Filipek, Bożenie Pomianek, Ewie Przybyszewskiej i Magdalenie Rzućek, a także Władzom i Pracownikom Narodowego Centrum Nauki, którzy tolerowali kolejne prośby o wydłużenie czasu realizacji projektu.

Jak wiadomo wstępy do książek powstają na samym końcu – nie mógłbym (wreszcie!) napisać tych słów, gdyby nie profesjonalizm i cierpliwość Barbary Chudzińskiej (Kraków), Ireny Jordan (Kraków) i Anny Kineckiej (Wrocław).

Rzeszów – Lipsk, 1 sierpnia 2020
Marcin Wołoszyn